

כיבוש הארץ על ידי צבא הסלבקים

4. מהלך הפרש

איגוף-משמאל טקטי — איגוף-משמאל אופרטיבי (צידון — כנרת — רבת-עמון — שומרון — החוף)

חמה הסוריים. בחנותו שם הסדיר את יחסי-הברית בינו לבין תושבי האי ארוד (כיום — רואד) ויישב סכסוכים בינם לבין תושבי החוף שממול לאי; בעשותו זאת, עשה ממילא גם להבטחת הקשר התקין בין צבאו, במסעו בחוף, לבין מרכזי המדינה. רק לאחר זאת חצה את הנהר אלבטרוס (הוא נהר-אל-כביר שבזמננו), שמקובל היה לאותו, בדרך כלל, כגבול בין שתי הממלכות — אך גם כאן אין זה ברור אם ע"י כך נכנס כבר ממש לתחום ארץ-האויב, כי יתכן והעיר אורתוסיה, שמדרום לנהר, שמרה אמר גים לסלבקים כבר מתקופה קודמת. בהשענו על עיר-חוף זו, שמדרום לשפכו של נהר ברוטוס (נחר-אל-בריד), ובנצלו את תנאי-השטח באזור זה (בו מתרחב קמעה עמק-החוף לעומת מקומות דרומיים יותר), גראה שיכול היה אנטיוכוס, מבלי שיסתכן סיכון-יתר, להעביר את צבאו במישורו של חצי-האי אשר בראשו נמצאה העיר החשובה טריפולי. אולם בהמשך קרה-מסע הופך עמק-החוף צר ביותר; וכאן לא היתה

בזל מסעי-המלחמה של אנטיוכוס-השלישי בדרומה של סוריה ובארץ-ישראל — לא היה כמסע שנת 218 לפסה"נ להבלטת קוים אופרטיביים האופייניים לנתונייה הגיאוגרפיים של ארץ-ישראל — וכן למסיבות המלחמה באותה תקופה — ולהדגשת ערכם, ותכונותיהם הטופוגרפיות, של כמה ממקומות-המפתח שבארץ. מסע זה — תחילתו היתה באזור-גישת חיוני, המשכו — בשערי הארץ, וסיומו — בתוככי הארץ גופא.

תכנית מסעי-המלחמה ומגמת המבצעים הראשונים, אפשר לומר כי נקבעו בשלביל אנטיוכוס "ממילא" — כי תוצאות מסע שנת-219 הן שקבעו. ערי-מפתח חשובות בצפון-מערבה של הארץ נמצאו כבר בידו. לא היה עליו אלא להעמיק ולעצב אפיק-כניסה זה — מעשה, שהתגברות כוחו ביים, אף היא הקלה עליו לבצעו. אמנם, מטרתו האמתית היתה מונחת בתוך ארץ-ישראל. אך גם את המסע הזה, כאת קוד-מו, פתח בהפשרת בסיס בטוח בשבילו — הכשרה, אשר במקרה זה הודהתה עם השתלטות על כורת-הדרך הראשונה של נתיב-המסע עצמו. במילים אחרות, המשימה הראשונה אשר הציב לעצמו אנטיוכוס, היתה: הקמת רציפות-שטחים בין סוריה-הסלבקית לבין ה"מפתחות" (צור, עכו) שבארץ, ע"י תפיסת שרשרת הערים שבחוף-הכנעני הצפוני, שנמצאו עדיין בידי תלמי.

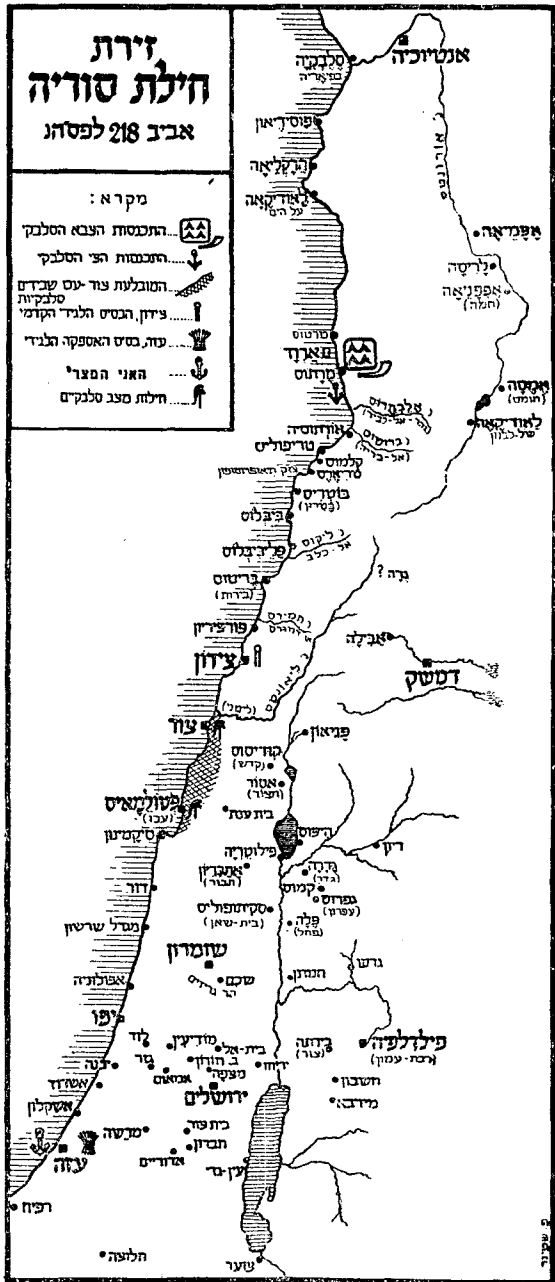
לשם כך דאג, קודם כל, להבטיח את עורפו הבלתי-תיאמצעי. באביב הגיע עם צבאו אל מרתוס שבחוף ויחנה שם. אין זה ברור אם בא לשם ממקום-התיצבותם הרגיל של הגייסות, אפמיאה, או אולי נפגש תחילה, בסלבקיה, בכוחות הצי. במקרה הראשון — שימשה כנראה מרתוס עצמה (שנמצאה קרוב ל-20 ק"מ מצפון לשפכו של נהר-אל-כביר, הוא גבול לבנון-סוריה כיום — וכעשרה ק"מ מדרום לעיר טרטוס של זמננו) נקודת המוצא לתנועתם המשולבת, במקביל, של צבא-היבשה וצי-המל-

ציור 1. אנטיוכוס השלישי. לפי מטבע שנטבעה עם סיום מסע-המזרח הגדול שלו בפרתיה ובקטריה.

הצבירה בידי אנטיוכוס אלא לתקוף את העיר (א העיירה) קלמוס — היא אל-קלמון — ולכבשה. וניתן לשער כי היתה אף סיבה נוספת לכך שנהג כאן אחרת מאשר לגבי טריפולי: כיבוש זה (שבעקבותיו נשרפה קלמוס באש) היה קל לעומת המצור גוזל-הזמן

אשר היה מחייב נסיון ללכוד את טריפולי, הוצרה ובעלת הנמל, הנהנית ממצבה הטופוגרפית הנוח להגנה, בקצהו של חצי האי המתבלט לתוך הים (כי העיר העתיקה שכנה על שפת הים ובוזה היתה שונה מטרבלוס של ימינו, אשר בה, לעומת "עיר-הנמל", מצוייה גם "עיר-יבשת", הגדולה ממנה, והיא אמנם סותמת את המעבר בעמק, בהשתרעה עד למרגלות הגבעות)¹. להלן נפגש אנטיוכוס — בהתקרבו אל הכף תאופרוסופון (ראס-אש-שכה בימינו) — במיצר טבעי נוסף ובמסיבות שחייבו כנראה תנועה בשפת הים דוקא. לקיום המגע עם חצי (יתכן כי רק מכאן והלאה ראה פוליביוס את המסע כנכנס לתוך תחום אשר הוא ארץ-האויב במפורש). כאן היה גורלה של טריארס — היא אל-הרי, השוכנת בעומקו של המפרץ שממזרח לאותו כף — כגורלה של קלאוס לפני כן. נראה שעקיפת כף תיאופרוסופון (ראס-אש-שכה) — מעין "כרמל" מובלטי יותר, אך מקשה יותר על השיוט לידו — לא היתה מן הדברים הקלים לגבי צי "חופי" בן התקופה המתוארת, כזה שליוה עתה את צבאו של אנטיוכוס². מכל מקום משעקפו את הכף המזדקר — השתלט אנטיוכוס על העיר בוטריס — היא בטרון בזמננו — ועתה היתה הדרך פתוחה לפניו עד לבירות, אשר מכאן ואילך — ועד למערך המצרי שלפני צידון — לא סגר אותה עוד כל ישוב ניכר. המכשול הצפוי היחיד בדרך לבירות (שיתכן כי נמצאה בידים סלביקות מאז מסע-219) היו אותם מיצרי-המעבר ליד שפך הנהר ליקוס (נהר-אל-כלב) לידם היכה אנטיוכוס בשנה הקודמת את פלגותיהם של לגורס ודורימנס; עתה נהג הוא כמעשהו של ניקולאוס אז — ושיגר שנים ממפקדיו (ניקרכוס ותיאודוטוס — כנראה זה האטולי) לתפוש את המיצרים ולאבטחם. אלא שהאבטחה לה נתכון בשעתו ניקולאוס, היתה לצורך סתימת המעבר בפני צבא-אנטיוך כוס; ואילו אבטחת המיצרים עתה, ע"י הגייסות הסלביקים הקדומניים — תכליתה היתה לקיימם

מפה 2. זירת חילת-סוריה

במפה זו נשארות פתוחות שתי בעיות:

- (1) מה היה הגבול המדויק בין ממלכות הסלביקים והתלמאים (האם על הנהר אלבטרוס? או בסמוך לטריפולי לים?)
  - (2) מה היה מצב-הדברים בבקעת הלבנון — וממזרח לה (האם היה עדיין המערך גרה-ברוכי תפוש בידי גייסות מצריים? דומה כי לא. בידי מי נמצאה דמשק?).
- סמל העוגן ליד עזה מסמן את פעילות האניות המצריות המובילות לשם אספקה, וכן של אלו המצמיאות אותה משם אל הבטיס הקדמי — צידון.

- (1) אלא אם כן נניח, כי אף טריפולי הלכה בדרכי אור' תוסיה, ובחירה בצד הסלביקי.
- (2) כהצעת הזיהוי של האב פ. מ. אַבֶּל.
- (3) ידועים מן ההיסטוריה, בין השאר, שני מקרים, בהם השפיעו תקלות מסוג זה השפעה גורלית על מהלכם של מבצעים גדולים: האחד, כשציי-האספקה והליווי הפרסי נפגעו, בעקפו את חצי-האי אתוס שבחוף מקדוניה — ובכך קבע את גורל המסע הפרסי הגדול הראשון להכנעת יוון; והשני, כשרבות מאניותיהם של אנטיגון ודמטריוס אבדו מול בליטת-הרקסיון, שבחוף סיני (בשעת מסעם אל מצרים, אשר כבר הוזכר בסקירה הראשונה).

המסע אל פורפיריון

שנת 218 לפס"ה

מפה 3. המסע אל פורפיריון

מסע כוחות הצי הלגידיים טומן במפה זו רק עד לצידון. למעשה, על-כף פנים משנתקרבה מערכת פורפיריון, התקדם הצי עד ממזל למערך צבא ניקולאוס, שנגע בשפת היס צפונית לפורפיריון.

כינוסו וארגונו, על חימושו ואימונו, החלו שוקדים במצרים כבר מן השנה הקודמת, אך טרם היה הסיפק בידם להשלים כל אלה. אכן, לתנופה מכרעת טרם הוכן הצבא הלגידי הגדול, אשר במידה לא-מעטה היה הכרח עתה, לאחר שנות-השלום הארוכות, ממש להקימו-מחדש. על ניקולאוס הוטל, איפוא, תפקיד, שלא חרג בעצם מתחומי הגנה-אסטרטגית; ואף הכוחות שהוקצו לו, ודאי שלא חרגו מתחום תפיסה כזו — כשאת עיקר התקווה

פתוחים בפני תנועת אותו צבא עצמו לדרום, אל רצועת החוף הכנעני שבין נהר-אל-כלב לקישון. בדרך הטבע עשויים היו הגייסות הקלים שבצבא-אנטיוכוס לשמש לתפקיד זה של פלגת-חלוץ לתפקידי אבטחה, כשגרעינו הכבד (הן בחימושו — והן בכושר-תנועתו) של הצבא, נע בעקבותיהם ביתר אטיות. ואכן, מתוך ציונים נוספים מתברר אחר-כך, כי ניקרכוס ותיאודוטוס אמנם שימשו, באותו שלב ראשון במסע-המלחמה, כמפקדי גייסותיו הקלים של אנטיוכוס.

משהובטחו בידי אותם מעברים מסוכנים, בהם עלול היה אף יריב נחות-מספר יחסית לבלום את התקדמות כוחותיו העיקריים — או אף לסכנם, בהיר תם נשחלים לתוך נתיב-התנועה הצר וזרוע-המכשור לים — התקדם עתה אנטיוכוס תחילה עד בירות; ולאחר-מכן — אל שפכו של הנהר דמורס או טמירס (הוא נהר-דאמור, לפי שמו בערבית, בימינו). נהר-לא-גדול זה, הפורץ לעצמו דרך בין הרי הלבנון אל הים, עשוי לשמש מכשול, או קרמגן שאין לזלזל בערכו, בשל גורמיו הטופוגרפיים (תלילות גדות הואדי; קורבת ההרים החולשים עליו — שאפשריות החיפוי מהם, באש, כמובן, שמרובות כיום, וארוכות-טוח בהרבה אף מכפי שהיו באותם הזמנים; צרותה של הרצועה המישורית בחוף-הים, שאינה מניחה אפשרות של התפרטות בתוכה). בכך נוכחו אמנם הגייסות הבריטיים והאוסטרליים אשר הוטל עליהם, בשנת 1941, לפלוש אל שטחי סוריה ששלטון וישאי החזיק בהם — כי על-כן עלה בידי הכוחות הצרפתיים לעצור על קו הנהר דאמור במשך שבועות אחדים, על אף נסיונות הסתערות שעלו באבדות לא-מבוטלות.

אין צורך להוכיח כי הטכניקה והחימוש, עצמת הצבאות והטקטיקה-הנהוגה, שונות היו במאה השלישית שלפני ספח"ג מאלה שבתקופתנו. על כן שונה היה נוהגם של שני המצביאים — הסורי והמצרי — מאורח המבצעים של שנת 1941, למשל. עם זאת יסודי הגורמים (הן של הטופוגרפיה — והן של הטקטיקה) — אפשר לומר כי היו אז כעתה; ותיאור התפתחות המבצעים — יוכיח.

* *

ראש הכוחות התלמאיים שבזירת ארץ-ישראל הלבנון עמד שוב ניקולאוס. הוא קיבל תגבורות ממצרים — אך לא היה זה אותו צבא-עיקרי, אשר על גיוסו מפנים-הארץ וחילו ממקורות-חוץ, על

ואכן, מערך הכוחות העיקרי של ניקולאוס נמצא הלאו בפאה הצפונית של המחוז עליו הופקד, בצידון וסביבה, כשעורק-האספקה היבשתי שלו כמעט ומנותק ע"י חילות-המצב העוינים של צור ושל פטולימיאס (עכו).

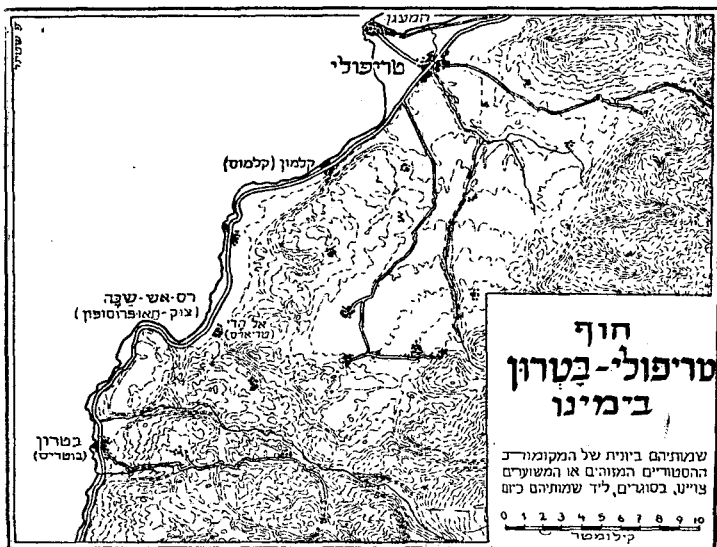
כי ניקולאוס, אשר נודע כמפקד נועז ותקיף, החזיק לייט לנסות ולקיים בידינו את השליטה על הזירה כולה — ולכך לא היתה דרך אחרת מאשר למנוע בעד אנטיוכוס מלהגיע עם צבאו אל חבל עכו-צור, אשר היתה את ה"מובלעת" הסלקטית שבארץ, ואת עמדת-המאחז לפלישה. ברכו את עיקר צבא-השדה שלו שם, מצפון לנהר הליטני ופחות-אר יותר תוך "יישור" עם מערך גרה-ברוכי שנוכר בס-קירות קודמות, העמיד את עצמו, בעצם, ניקולאוס "בין אש לאש", או בין הפטיש והסדן. כמובן שהתיר לעצמו להסתכן כל כך רק משום שסמך על דרך-הים הפתוחה, בהשענו על צידון כבסיס-קדמי. כדי להבטיח עצמו בפני הפתעה טקטית, הקדים ותפס ע"י חלק מכוחותיו את המיצר של פלטנוס, שמצפון לצידון (לפי זיהויו של האב אבל נמצא המיצר בקרבת עלמאן, בסמוך לכף המכונה רומיילה). ואילו הוא, בראש כוחותיו העיקריים, התקדם אח"כ ונערך במי-צר שכונה אז על שם העיר פורפיריון שבקרבתו, היתה פחות-ארו יותר עם היישוב אג-ג'ייה שבימינו (בסמוך לחוף, בין הכפים ראס-נבי-יוגס וראס-אס-סעדיאת), מרחק-מה מדרום לשפך הדאמור.

כאן ראה את מערכו אנטיוכוס — שעה שערך את "סיוור-המפקד" שלו, בראש פלגת גייסות-קלים, ערב היום שנועד למערכה.

נאלצים היו לתלות באותו זמן מיוחל בו יופיע סוף-סוף בשדה הצבא המתארגן הגדול.

את התפיסה הזאת הלמה גם הבחירה של בסיס-האספקה לצבא התלמאי, אשר נקבע בפנינתה הדרום-מערבית של הזירה עליה נועד להגן — בעזה. זו מהנה את התחנה הראשונה בארץ של הדרך ממצרים, לאחר עברה במדבר סיני. בחירה זו שיקפה גם את המצב האופרטיבי בו היה נתון עתה ניקולאוס בזירתו, משנמצאו עכו וצור בידיים סלקטיות ונמנע ממנו לכוון בסיס בטוח באחד הנמלים הכנעניים — שרק אז עשוי היה לשמש לו בסיס כזה גם לתפקידי מבצעים תוקפניים. מאז זועזע מעמדו בשער הצפון-מערבי של הארץ — לא היתה לו, כנראה, ברירה, אלא לקבוע את בסיסו בשערה הדרום-מערבי.

לעומת החסר במימדיה של התגבורת בכוחות-יבשה, ניסתה מצרים לתקן דבר בתגבורת-צי. נראה שהחוף הכנעני היה שונה מחופי מזרח-סיני ודרום-פלשת מבחינה חיונית אחת: לציים הפועלים לידו ניתן היה ללוות את הצבאות מתוך מגע קרוב — בעוד שבסביבותיהן של עזה, רפיח ואל-עריש, למשל, מנעו רדידות המים, ריבוי השרטונות וכיו"ב בעד אפשרות כזאת. אלא שבפיקודו של פריגנס, האד-מירל (נורד) ששוגר עתה ע"י תלמי, לא נמצאו כי אם שלושים אניות-מלחמה כבדות (הטטרות והפנתרות, אניות-המערכה האמיתיות של התקופה), מספר בלתי-ידוע של ספינות קלות יותר, וכארבע מאות אניות-משא. מהרכבו זה של הצי ניתן לעמוד על חשיבותו של תפקיד האספקה שהוטל עליו;

מפה 4. חוף טריפולי — בטרון בימינו
מפה זו בת זמננו מבליטה את הגורמים הטופוגרפיים אשר יתכן כי השפיעו על שלבים שונים במסע צבא אנטיוכוס. חצי-האי המישורי שליד טריפולי (העיר נמצאה באותה תקופה סמוך לחוף) איפשר מסע עקיפה נוח. המיצרים ליד קלמוס וטריפוליס חייבו השתלטות ישירה על היישובים שבהם. בליטת ראס-אש-שבה ודאי הצריכה שיקול ותיאום מסע של הצי מזה ושל הצבא מזה.

מפה 5. במת הקרב

מבנה פני הקרקע מאפשר השערות קונקרטיביות, בהקבלה לתיאור הטופוגרפי והטקטי שנתינת בכתבי פוליביוס. יש בפיתולי הכבישים כדי לסמן את תלילות המדרונות. שרידי יישוב מן התקופה ההלניסטית נמצאו בעיקר בסמוך לאג' ג'ייה — היא פורפיריון המשווערת. בשייטלב לטיב הנהר דמור וגדותיו, יש לשער כי ראשית היערכות כוחות סלבקיים בוצעה מדרום לשפכו, תוך התפרסות הדרגתית שמאלה.

(ואין לתמוה על כך כי הלז, רק זמן מועט לפני כן, הופיע כמפקד פלגת גייסות-קלים דוקא — כי הלא הפיקודים הגבוהים לא היו בגדר קבע בצב-אות הדיאדוכים, כי אם בבחינת משימות-חולפות אשר המלך, או המצביא, היה מטיל על עוזריו הראשיים). כבר בעצם החלטה זו היה משום ציון לאופיה של תכנית-המערכה המחושבת, אשר נמנעה מדחיקת גושי-אדם כבדים לתוך קטע-מוגן צר, והעדיפה את השימוש באותם סוגי-הכוחות המסתגלים קל יותר אל תנאי שטח גבעי הדררי. עם זאת יכלו גייסות-כב-דים אלה לשמש גם כעתודה אחרונה — או אף כמחד-פה, מאחרי יוכלו להעריך-מחדש הכוחות הנסוגים, במקרה של כשלון בשדה-קרב. את כוחותיו התוקפים חילק לג' פלגים. על האחד ציפה להתקדם בסמוך לים — ויש להניח כי תפקידו, בעיקרו, היה לרתק; על השני פקד במפגיע להסתער ולעלות על מרכז-שלוחת-ההר המסולעת אשר השתרעה באמצע

בין שסקר אנטיוכוס בתצפיתו זו את השטח בעמ-דו בבקעת-החוף, ובין שעלה לצורך זה על אחת הגבעות המקבילות לה — אחד היה, ביסודו, מראה זיית-החזיון אשר נתגלה לפניו. מורדות-המערב של הרה-הלבנון הגם תלולים למדי במקומות אלה: יש ותלילותם דומה לזו שבסמוך לראש-הנקרה, בגבול ישראל והלבנון, כ-70 ק"מ דרומית משם — עלייה בת מאות מטרים בכברת-ארץ שאינה ארוכה מזה בהרבה. אך ברוב המקומות, פרט לאילו גדות-ואדיות, אין בכל זאת מורדות אלה זקופים-ממש — וגורם טופוגרפי זה נתגלה אח"כ כחשוב למדי. הרצועה המישורית שבין הים להר אינה עולה ברוחבה על קילומטר או שנים — לכל היותר שלושה. אולם בכמה מקומות משלה ההר שלוחות מערבה — שלוחות ששיפען מתון משלרעצמו, אך תלולות הן למדי — הקרבות עוד יותר אל שפת-הים גופא; שלוחות אלו מניחות מקום רק לזרועות-בקעה בנות מאות מטרים בין ההר לבין מייחם. כזה המצב ליד פלטנוס הנ"ל (היא עלמאן) — וכן בכמה מקומות צפונה יותר. בליטת-ההר מעין זו, מצפון לאג' ג'ייה (פורפיריון), המגיעה בהדרגה, במזרחה, לגובה של 200 מטר, ולה גם מורדות תלולים וקשים כלפי הצפון, משם חיכו המצרים להתקפה (מהוה, בהמשכה, את הכף של ראס-אסעדיאת) — היא המצינה, כנראה, את מרכז שדה-המערכה בו הוכרע — לזמן-מה — גורלה של ארץ-ישראל.

ניקולאוס ניצל את בצרונו הטבעי של מיצר זה, שבו רק המעבר הצר לאורך החוף, על פני חולות שפת-הים, נראה כניתן לתנועה נוחה יותר — הגם מתוך סיכון טקטי רב — של גייסות סדורים. לדברי פוליביוס, ריכוז הוא בכמה נקודות בגזרת-בלימה זו כוחות בעצמה ניכרת; ואילו בנקודות אחרות הסתייע בהקמת ביצורים ומכשולים. כללו של דבר, הוא בטח ביכולתו למנוע בעד אנטיוכוס מלעבור במיצר זה, שדמיון מה היה לו לתרמופילי הנודעת שביון: ים מזה, והר — מזה.

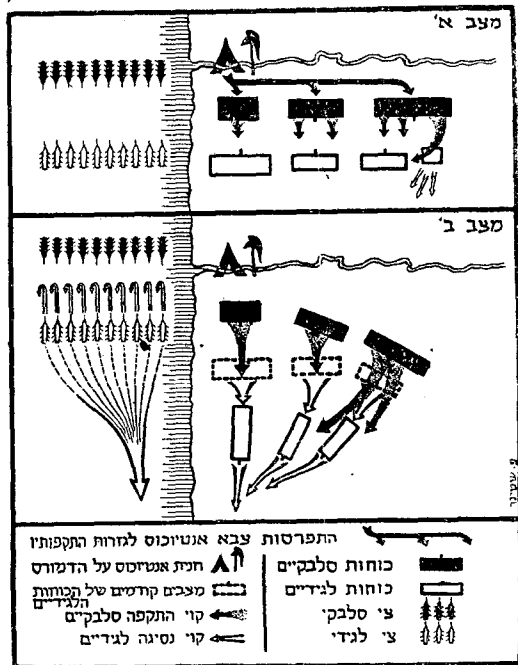
עריכת כוחותיו של אנטיוכוס כוונה לסיגול הטקטיקה של גייסותיו אל הצורך בניצול כל פתח טופוגרפי, והיא אפילו פתח-צר בלבד. הוא נמנע מלבנות את ההכרעה על אותה התנגחות חזיתית ברצועה הצרה של שפת-החוף, ממנה קינה להבנות ניקולאוס — השתית את תכניתו על תמ-רון, תנועה, וניצאה אל אגף היריב ועורפו. נראה, כי מקצת מהגייסות, מכבדי-החזי-מוש והתנועה, השאיר במחנהו, בפיקודו של ניקרכוס

התפתחות סכימטית של מערכת פורפיריזן

אנטייכוס עצמו, לא נטל פיקוד על אחת מכנפי המערך, כפי שהיה מקובל במערכות-סדורות (מעשה, שלאחריו כבר לא נותרה במציאות למצביא כל אפשרות לפקד על המערכה בכללה), כי אם תפס, עם משמר-ראשו, עמדת-תצפית מרכזית כדי, "לפקח על הקרב בכללו ולעזור במקום בו תדרש עזרה" — מעין מפקדה-גיידת, "שלוח לכיבוי שרפות" ואולי גם רורב־קט מובחר — שלושה מזוגים באחד.

במקביל לזה הוטל על הנורך דיוגנסוס, מפקדו של הצי, אשר ליווה כל הזמן את תנועתו של הצבא שבחוף, לאסור קרב על ציו של הנורך התלמאי, פריגס, מתוך מגמה להיות קרוב ככל-האפשר אל שפת-החוף — "ולהשתדל להקנות לשני הקרבות, זה שבים וזה שביבשה, אופי של מערכה אחת"; יתכן כי הובאה כאן בחשבון האפשרות — למקרה שהתקדמותו האגר־פית של תיאודוטוס לא תישא את הפרי המקווה — לערער את מעמד הכובץ השמאלי של ג'י קולאוס, ע"י איום מן הים. אלא שבדיעבד לא ניתן לדבריים להגיע לכך — ובראש-וראשונה משום שכוחות-הצי שמשני הצדדים היו פחות או יותר שקולים במספר ספינותיהם ובטיבן, והקרב הימי לא נתן, בתחילתו, יתרון לשום צד; אין זה מן הנמנע כי גם עצם מספרן הקטן-יחסית של אניות-המערכה, הכביד על כל צד שימוש בטכסיסים, שהיו אמנם עשויים לתת תוצאות מהירות, אך עם זאת גררו הסתכנות באבדות גדולות, כי לעומת מערכות-הים הגדולות של התקופה (כאלו שבמלחמה הרומית-הפרתית הראשונה, למשל) היו כבר מימדיהם של ציי סוריה ומצרים צנועים למדי — בדומה, נאמר, לאלה של צי צרפת ואיטליה בזמננו לעומת צי ארצות-הברית. לבסוף, כשדוקא ידו של פריגנס החלה להיות על-העליונה — ודאי תודות למסורת הימית המושרשת יותר של הצי הלגידי — לא היה בכך כדי להועיל לגביו: כי בינתיים הוכרעה הכף במערכת-היבשה.

תחילה נהגו אמנם גיסותיו של ניקולאוס מיתרון; מכל מקום — בשפת-הים, ויתכן כי גם בשלר-חת-ההר (במרכז שדה-המערכה) שביים. אולם, כבכל קרב ריתוק-ואיגוף, הוכרע הדבר משהחלה להיות מורגשת הלפיתה מן האגף. זו נשתהתה בשל קשיי השטח, שהכבידו ודאי על התקדמותו של תיאודוטוס; אך משדחק את רגלי גייסותיו של ניקולאוס שבמורדות הר-הלבנון, ופתח בהתקפה על כרתות-היעיקריים כשבידו היתרון של תוספת-הלם, הבאה מהסתערות במורד ההר — וכן היתרון הפסיכולוגי, של איום לניתוק דרך-

ציור 6. התפתחות סכימטית של מערכת פורפיריזן

בשלב השני של הקרב הימי מסמנים חיצו ההתקדמות והמפנה של הספינות הלגדייות את מידת הצלחתן תחילה — ואת ביצוע הסתלקותם א"כ, מחמת נסיגת צבא ניקולאוס לעבר צידו.

בקרב היבשתי מבליש מצב א' את ראשית הלפיתה משמאל המבוצעת ע"י כוחות סלבקיים במדרונות הר הלבנון; ואילו מצב ב' — את תהליך ה"גליה" (הוא "קיפול" בלשון המדוברת...) של המערך הלגידי ע"י צבא אנטייכוס, ואת זרימת הנסוגים, מן המערך הפרוט, אל מצב של שדרת מסע.

האזור שנועד לקרב⁴, על השלישי הוטלה המשימה אשר היתה העיקר בתוכניתו של אנטייכוס (הפיר קוד כאן נמסר לתיאודוטוס — שוב, כנראה, תיאודוטוס האטולי): היה עליו לאסור קרב על הפלגות שהוציבו במורדות הר-הלבנון עצמו, וחיצו על אגף-הימין של האויב — ולהבקיע לעצמו דרך לאורכם של מורדות אלה (דבר אשר ללא-ספק הצריך הפעלת גייסות קלים דוקא, או "בינוניים", כי במצב טופוגרפי כזה אין לדבר כמעט על שימוש במבנה-פלגה); בעוד פלג ב' קושר-בקרב להביס את חזית האויב.

(4) תפקיד אשר — על אף דוגמאות של הסתערות פלגה בתנאים דומים — הלם, בכ"ז, במיוחד את קלי-הזין. אכן — אם יש בזה עזרת — הופיע כעבור שנה, במערכת-רפיה, מפקדו של פלג זה, מנדמיס, כמפקד קשתיים ופלטסטים בלקניים.

הנסיגה — לא עמדה עוד הרוח בגייסות התלמאיים
הם פתחו בנסיגה נחפזת.⁵

היתה זו מערכה אופיינית של „הכרעה באיגוף”
משמאל טקטי.

תוך כדי הקרב והנסיגה (שלב, שלא רק בזמננו אנו
אלא אף בעתים קדמוניות היו רוב אבדותיו של הצד
המפסיד נגרמות בו) נפלו כאלפיים מאנשי ניקר
לאוס, וכאותו מספר נשבו. יש לשער כי צרות הבקעה
שבין הים להרים הכבידה על „רדיפה מקבילה” ע”י
הכוחות הסלבקיים — וממילא על ניתוק נסיגתם של
גופי-צבא נסוגים. מכל מקום, לפי ההקבלות ממערב
כות אחרות, באותה תקופה ובתנאים דומים, לא היה
אחוז האבדות המצריות יוצא-דופן בכובדו. חסרות
אמנם ידיעות מדויקות על עצמת שני הצבאות. אך
יש מקום לסברה כי היא היתה בין 20 אלף ל-40 אלף
איש בכל צד — ונראה שעצמת הצד המצרי היתה
קרובה יותר לנמוך שבשני המספרים, ואילו לסל-
בקים היה יתרון מספרי. יחס כוחות מעין זה משתמע
בפירוש גם מעצם גובה-ההגנה הסטטי המפורש אותו
נקט ניקולאוס. על אף כל המוניטין שיצאו לו בשל
עוזו כמצביא; אכן, גם הפעם הכויב אורח-ההגנה זה,
על אף תנאי-המקום הנוחים לכאורה.

הצד הסלבקי — אין להניח כי יכול היה לר-
כז צבא רב יותר כאשר מצפון-מערב, מעבר אסיה-
הקטנה, מרחפות ונושבות עדיין הסכנות מצד אֶבְאוֹס,
הטוען-למלכות היריב. הצד התלמאי קיבל אמנם
תגבורות ממצרים, אך נראה כי אף אחד מן המפק-
דים העיקריים, שעסקו במצרים בכינוגו ובהכשרתו של

(5) מהתפתחות-דברים זו יש לראות, כי אף שתולדים
מאוד היו כאן מדרונות הרי-הלבנון, לא התנשאו בכ”ז כחר
מה זקופה מעל לראשי הגייסות הלגידיים שלמרגלותיהם
עד כי יהיה בדבר — לפי רמת טוחיו ויכולתו של נשק
היריה וההטלה באותם הימים (חיצים, רמחים, אבני-קלע,
ואף אבני-לדרור) — כדי לאפשר לתוקפים שליטה
מראש-וממילא. מעמדותיהם הנישאות, על השטח בו נמצאו
גייסותיו של כנף-הימין במערכו של ניקולאוס. על-כן לא
יכלו להשיג את תפקידם — לזעזע גייסות אלה ולא לצם
לנסיגה — אלא באמצעות הסתערות-הלם, בנשק-מגע,
כאמור.

הצבא החדש הגדול, לא סיים עדיין את מלאכתו במי-
דה שתספיק כדי לצאת עם גייסותיו לשדה בזירת-
סוריה. הרי שניקולאוס הפסיד אומנם, נאמר, מ-12
עד 20 אחוז מעצמת גייסותיו — אך טרם „הוסר מן
הפרק” לגבי שיקוליו של אנטיוכוס להמשך מסע-
המלחמה; וביחוד, כשערים בצורות ונמלים עדיין
עומדים לרשותו. אף עתה כיון את נסיגתו אל צידון
הקרובה (כברת-דרך של כ-15 ק”מ — או מסע, תוך
קרבות-מאסף, של חצי-יום, נאמר; דהיינו — מרחק
המאפשר לו עדיין לראות בצידון מקלט בטוח לעת-
לילה); ולשם פנה גם הצי.

מערכת-השדה המכרעת של מסע-המלחמה משנת
218 לפנה”ס היתה כבר מאחורי אנטיוכוס. הנצחון
פתח לפניו את נתיבי ארץ-ישראל לרוחה. ועליו היה
לקברע עתה את מגמת מבצעיו.

* *

התנועה המידית בעקבות ניקולאוס הביאה את אנ-
טיוכוס אל חומותיה של צידון, ובקורבתה חנה.
הוא יכול היה לפתוח במצור עליה — ועם כיבושה
להשיג שליטה רצופה מוחלטת על כל רצועת-
החוף, לפחות עד לכרמל. אך לא היה בטחון כי
אמנם יצליח ללכדה. מחסניה המלאים ונמלה הפתוח
הקנו לה חוסן רב: הן לעמידה בפני הסגר-הרעבה
והן להתמודדות-קרב — כשאספקה ותגבורות עשויות
לזרום לתוכה. על חיל-המצב שלה נתוסף עתה עיקר
צבאו של ניקולאוס. תושביה היו מרובים — ואם
בעיר מוקפת ומנותקת היה זה גורם של חולשה, בשל
סכנת הרעב, הרי בעיר-חוף, שדרך-הים פתוחה
לפניה, היה המצב שונה, וכרוב תושביה רבו מגיניה.
וערים כנעניות — אם החליטו להתנגד בתוקף לכר-
בש — היו ידועות בעקשנות היאבקותן ובמרירותה
(כך — במצור אלכסנדר על צור — ואף בערים
הכנעניות של מערב סיציליה, שעה שצור
עליהן היונים). אנטיוכוס, מלומד נסיונר-הוא מן
השנה הקודמת, נסיון מצורו על דור, במסיבות
גיאוגרפיות דומות, כשמאמציו סוכלו ע”י הצירוף

שני מטבעות צידוניים המדגימים את שני גורמי כוחה של צידון בהתגוננות

תמונה 8

תמונה 7. מטבע הנושא דמות ספינת מלחמה — סמל
לדרך הים הפתוחה.

תמונה 7

תמונה 8. מטבע בו טבועה חומת צידון על מגדליה —
סמל הביצרון כלפי היבשת (יצוין כי גם בו נראית דמות
ספינה, לפני החומה).

אשר הניעו את אנטיוכוס להציב עתה חילות-מצב בשתי הערים, בטרם ימשיך במסעו. אכן, אין ספק כי היו גם שיקולים נוספים לבחירה בשתי נקודות אלו כבמשענים צבאיים-סלביים. האחד היה גיאוגרפי: שליטה במעבר הראשי שבין חוף-הים לבקעת הירדן ולעבר-הירדן (סקיתופוליס) ובתחנת-המפתח בדרך-הגייסות מצפון (קדש-חצור-גנוסר-פילו-טאריה גופא). בדרך זו נעו לא פעם הצבאות — בה עתידים היו לעלות למלחמה גם מצביאים חשמוני-איים, כיונתן — ובה אפשר וירד זה-הלא-כבר אנטיור כוס עצמו. אך יתכן והיה גון נוסף לבחירה זו: כי היו אלו הערים אשר יד תלמאית היא שטיפחה אותן, כמרכזי ישוב וכמרכזי שלטון מקומי — דבר המס-תבר מכמה סימנים, ואף משמותיהן. על כן נודעה חשיבות מיוחדת להפוך דוקא אותן למשעני השליטה הסלביים.

* *

מכל-מקום, אנטיוכוס לא הסתפק בכך, כי אם נירסה להבטיח את כיבושי החדשים בשקע המרכזי של הארץ הבטחה נוספת, גם כלפי המערב, בפני התקפת-נגד תלמאית אפשרית מעבר חוף-הים או שומרון. המקום-הבצור הראשי שבגליל-התחתון, אשר לעבר בית-שאן והן אל חופי ים-כנרת, היה אז היישוב המכונה אתביריון, „השוכן על הר מעוגל, שאורך המעלה ממרגלותיו לפסגתו עולה על ט"ו איצטדיות” — הלוא הוא הר התבור. צבא אנטיוכוס חצה את הרכס ההררי והגיע אל מבואות התבור. מסתבר שאת מסעו ביצע או מפילוטאריה שבעמק-הירדן (אולי במעלה ואדיפיג'אז) דרך בקעת יבנאל ובמעלה-שרונה — או מעבר בית-שאן, אפשר ודרך ואדי-בירה של זמנו, או על פני גבעת-המורה.

פרשת כיבושה של אתביריון מעוררת השואות רבות-ענין. העיר היתה בצורה, מצבה הטופוגרפית הכביד ביותר על התוקף, וישב בה חיל-מצב תלמאי, וכנראה — אף לא קטן. אנטיוכוס נקט דרך תחבולה. תחילה שילח כלפי העיר פלגות-מתגרים, דהיינו, לפי מצב המקום: גייסות רגליים קלים. הללו משכו בהת-גרותן את חיל-המצב החוצה, והחלו נסוגות בפניו, כשאלה ואלה מתרחקים מחומות העיר, עד שהפלגות הקידמיות של אנשית-למי פותו והגיעו למרחק ניכר. גייסות אנטיוכוס פנו לפתע אל רחפיהם, פנים-אל-

המשולש של מגיני העיר, גייסותיו של ניקולאוס ודרך-הים הפתוחה — לא אזה להסתכן במצור נוסף העלול לגזול שבועות וחדשים ולבטל שוב את הסיכוי למסע-כיבוש על פני הארץ.

עליכן בחר ב„מהלך הפרש” (אם ננקוט מושג השאל ממשחק השחמט) — בתנועה אלכסונית, דרום-מזרחה, על פני הארץ (כולל עבר-הירדן-מזרחה) — וגמור במסע-שיבה אל הים. בהחליטו לפלס לעצמו נתיב מהחוף הפיניקי, על-פני הגליל ועבר-הירדן, היה הוא (ללא ספק — מבלי שידע זאת עצמו) הראשון, ודומה כי היחיד, בכובשי הארץ, שבבחינת עורק-הפלישה שלו יצא בעקבותיו של פול ש אשורי קדמון, תגלת-פלאסר השלישי, במסעו בשנת 732 לפנה"ס. אכן, לא זכרונות היסטוריים כאלה היו לגנד עיניו של אנטיוכוס, כי אם שיקולים אופרטיביים — וכנראה גם מדיניים-שלטוניים.

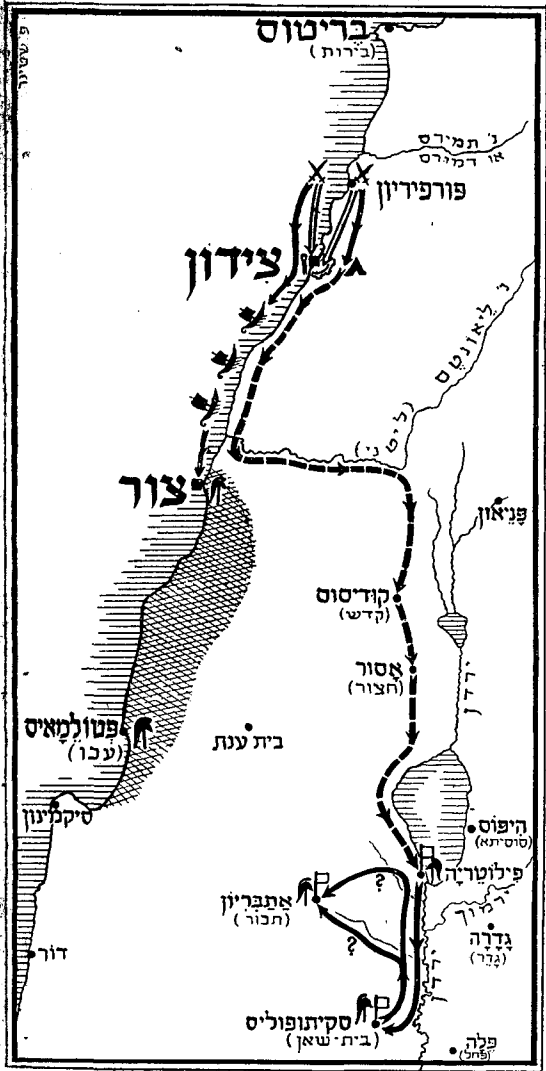
את ההחזקה ב„מאחז” שבחוף הארץ הניח אנטיור כוס עתה לחילות-המצב שב„כיס” עכו-צור, ולצי — עליו פקד להפליג צודה. הוא עצמו פנה פנימה-לארץ, חצה את דרום-הלבנון ואת צפון-הגליל — יתכן, במעלה בקעת הליטאני (ליאונטאס בימים ההם) — והגיע, בסופר-של-דבר, בבקעת-הכנרות, ליד העיר פילוטאריה. עיר זו יסדו התלמיים במקום בית-ירח הקדומה, בסמוך למוצא הירדן מן הכנרת, היא ששימשה להם, כנראה, מרכז-שלטוני לחבלי הגליל. ומתקבל מאוד על הדעת, כי נתיב מסעו של אנטיוכוס עבר על פני קדש (קדש-נפתלי) שבגליל העליון, אשר בתקופות סמוכות מוזכרת בכמה הודמנויות כתחנת-גייסות בדרך המוליכה על פני חצור אל בקעת גנוסר. מכל מקום — כפי שניתן לראות מן ההתפתחות שחלה לאחר מכן — בא אל בקעת-הכנרות מצפון או מצפון-מערב, ולא מן המערב, במורד עמק-יזרעאל. כי לאחר כיבושה של פילוטאריה בא כיבוש סקיתופוליס (היא בית-שאן). ואילו הגיע אנטיוכוס אל עמק-הירדן בדרך המוליכה ממרגלות-הכרמל על פני נחל-חרד (ועל פני סקיתופוליס גופא) — כי אז אין ספק שסדר הכיבושים הפוך היה. מענינת עדותו של פוליביוס כי חבל-ארץ זה, שמסביב לפילוטאריה ולבית-שאן — דהיינו, בערך, אזורי-ההתישבות היהודיים הנוכחיים בעמק-הירדן ובבקעת בית-שאן — היה כה פורה עד ש„נקל היה לו לספק את צבא-אנטיוכוס כולו במזון ולהמציא בשפע את כל הדרוש בשביל מסע-המלחמה”. אף שיקול זה — להבטיח לעצמו אזור אספקה שופע — היה דאי בין אלה

(6) 15 איצטדיות — היינו בין 2.5 ק"מ ל-3 ק"מ (קשה לקבוע את המרחק המדויק בשל המידות השונות של „איצטדיות” שהיו מצויות בשימוש).

ההשתלטות על בקעת הירדן והגליל התחתון

שנת 218 לפסגה

מקרא :

- X מערכת פורפיריון ← נסיעת צבא צי לגידיים אל צידון
- ← מסע צבא אנטיוכוס A. הית צבא אנטיוכוס
- ← צידון הבסיס המצרי ← מסע הצי הסורי
- ← קו מסע משוער של צבא אנטיוכוס P כיבוש עיר
- ← חיל מצב סלבקי ? קו מסע אפשרי על אנטיוכוס
- ← מובלעת צור-עכו שבדי כוחות סלבקים

מפה 9. ההשתלטות על בקעת הירדן.

במפה זו כלול סימונם של שני שלבים נפרדים: א. המרדף מפורפיריון אל צידון; ב. המסע אל בקעת הירדן והתבור.

נתיבי מסעם של הצבא והצי הסלבקיים עד לצידון, ענינת הצי מול העיר, והפלגתו משם לצור — ודאיים. המסע צידון-פילוטריה — סומן בקו משוער. צינן שתי האפשרויות של קו המסע אל התבור. מהיעדר ידיעות לא סומנו במפה נתיבות נוספות, או מבצעים אחרים. של צבא ניקולאוס — אם היו כאלה.

פנים, ויתקפום. אותו זמן עצמו הגיחו ממחבואם כו"חות סלבקיים אחרים, אשר הושמו מלכתחילה במארב, והרודפים לא השגיהו בו ועברו על פניו. מס-תבר שהמארב הוטמן במחציתו התחתית של מורד-ההר, ב"תחום-מת" מבחינת התצפית מן המצודה שעל התבור, או — דבר המתקבל עוד יותר על הדעת — למרגלותיו, בואדי המצוי שם. מגיניה של העיר, שהוקפו, סבלו אבדות קשות ונסו. הסלבקים רדפום על צואר, הגיעו כמעט יחד אתם אל השערים — ובעזרת הבהלה אשר השתררה עכשו על ידי אנטיוכוס לכבושה בהסתערות, כשם שעשה לערים אחרות, כנראה — פחות בצורות ממנה.

לקורא העברי לא יקשה להעלות בזכרונו את הטכסיס מסוג זה, שדמיונו בולט: התחבולה אותה נקט יהושע בן-נון, לכיבושה של עי. להוציא פרטים לא-חשובים, שלמה ההקבלה מבחינת המצב הטופוגרפי ומבחינת הפתרון הטקטי.

אנטיוכוס לא שמע, כמובן, מעולם על עי ועל כיבושה בידי יהושע. אך לא לגמרי מן הנמנע הוא, כי מעשה-המלחמה מאוחר יותר, שנתרחש בארץ-תו מקום עצמו כעבור כ-285 שנה, ינק אולי משהו מהכרת התיאור אשר תיאר פוליביוס את הטכסיס אותו נקט אנטיוכוס. הגם שיותר מזה ניתן לשער, כי הדמיון שבטכסיס נבע, פשוט, מדמיון המסיבות ומהקבלה באורח-המחשבה הצבאי. מסופר אצל יוס-פוס פלביוס, כי בשעת המצור על גמלה, שלח אספסי-נוס את הטריבון פליקידוס, בראש יחידת פרשים, להכניע את המון היהודים שנתרכזו באיטבוריום (כשמו של המקום בתקופה הרומית) על ההר, מאחורי חומת-ההיקף אשר כיתרה את רמת-ההר כולה, כשלר-שה קילומטר אורכה; והלז מצא כי אין ביכולתו להעפיל ולעלות בהר. לאחר משחק-גומלין של תחר-בולות-הערמה עלה בידי פליקידוס למשוך את היהודים לתוך קרב למרגלות ההר — ואז העמידו כוחותיו פני ניגפים, ונסו. פליקידוס, משך את היהודים לרדוף אחריו רחוק בעמק, ופתאום הפכו פרשיו את פניהם — ואזי היכה בהם מכה גדולה, ועל הנשארים סגר את הדרך העולה להר, הכביד על נסיגתם. לבסוף השיג את הסתלקותם של רבים מן היהודים לירושלים, ואת כניעתם של הנותרים

(7) מענין, כי את גובה ההר אומד יוספוס בלמעלה משלושה קילומטר. אולם, היות ואין ספק שאף הוא, כפר-ליביוס, מתכוון בכך לאורך העליה, לעומת החישוב המקובל בזמנו, "מגובה-פני-הים" — הרי ממילא היה האומדן תלוי בנקודת-המוצא לעליה אותה נקט, ואף בכך מאיזה צד השקיף אל ההר.

במצודה על ההר. לא רבים הם המקרים בהיסטוריה הצבאית בהם נצטרפו יחד דוגמאות כה מקבילות לטכסיס-קרב, הקשורות באותו מקום עצמו ומתרחות שות במסיבות כה דומות.

עד-כמה החשיב אנטיכוס את אתביריון (להידוק הקשר בין אזורי-הכיבוש שלו בבקעת-הירדן לאלה שב-כיס-החוף" עכו-צור, וכן לחסימת ארץ-הצפון בפני כוחות תלמאיים) ניתן לראות מזה שהציב חיל-מצב קבוע בתוכה, אך מ-מבצע-אתביריון" צמחו לו גם פירות אחרים, אשר הוסיפו לא-מעט לסיכויו להשיג תלט על הארץ כולה. כי בהודמנות זו עבר לצד אנטיכוס אחד מממוניו של תלמי בארץ, קַרְאָס — אשר נראה כי היה אחד ממושלי הנפות (יתכן מאוד — זו של הגליל). כמנהגו, קיבל המלך הסלבקי גם את המצטרף החדש בסבר-פנים יפות; ושמע הדבר התפשט, והיכה גלים, כעבור זמן קצר ערק אל אנטיכוס מפקד לגידי נוסף — היפולוכוס התסאלאי, בראש ארבע מאות רוכבים.

אותו היפולוכוס, בהתאם לשמו (המעיד על זיקה לענף צבאי זה) — ולמוצאו (תסאליה נודעה כארצו של חיל-הפרשים המובהק שביון) — היה מראשי המפקדים בחיל-הפרשים שבצבא-תלמי; אין לדעת אל-נכון, אם מעיד גם מקרה זה, בדומה לאחרים שכבר הוזכרו כאן, על האחוז הגבוה של שכירי-חוף בכוחות התלמאיים שבארץ-ישראל, או שהמדובר הוא במפקדה של ההיפרכיה (מעין רגימנט או בריגדה של זרשים) ה-תסאלית" — אחת מארבע ההיפרכיות ה-לאר-מיות" שהיו בצבא מצרים הלגידיית (כך — תרקיית", פרסית", מוסיית"); הללו נמנו על חיל-המתשיבים הצבאיים, ושמן ה-לאומי" העיד, בראש-וראשונה, על אורח אימונן, חימושן ולחיימתן המיוחד (בדומה, נאמר, להוטרים ה-הונגריים" בצבאות אירופה במאה ה-19, או האולגים ה-פולנים" — בראשית המאה ה-19).

היה במסיבות אלו כדי למסור לחלוטין לידי אנטיכוס את יתרונות היזמה והתוקפנות בהמשכו של מסע-המלחמה שבאותה שנה. עתה, משהבטיח מפורשות את עורפו ואת קשריו לצפון ולים, פנה אנטיכוס אל עבר המזרח, לגדה האחרת של הירדן.

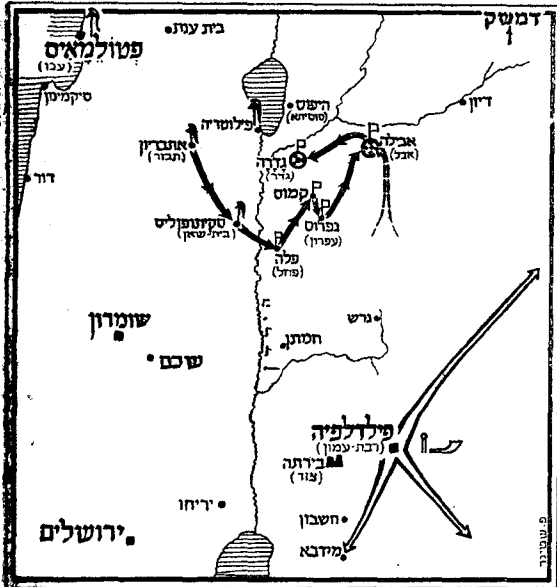
* *

בראשית מסעו ממזרח לירדן כאילו לא נתכון אנטיכוס אלא להשיג לעצמו בגדה השמאלית של הנהר את המאחז המקביל לזה, אשר כבר רכש

לעצמו בגדתו הימנית. פסקיתופוליס שבבקעת בית-שאן, ממערב — כן היתה לו פלה (פחל, בגירסה העברית) שבתחום המזרחי של שפלת-הירדן. אכן, מפלה עלה מיד אל הרמה ההררית שמצפון-מזרח (בין נהרים לאירביד), זו המכונה כיום אל-קורה⁸. כאן השתלט על הערים קמוס (היא קמון שבספר שופטים, כיום כפר קם) ועפרון (גפרוס — בגירסה היוונית; היא טייבה בימנו). חשיבותה הטופוגרפית של עפרון למעבר צבאות בחבל-ארץ זה הודגמה באופן בולט ביותר כעבור כחמישים וארבע שנה, כשיהודה המכבי, החורזר מפשיטתו בבשן (ואתו אנשי-מלחמה — אך גם אוכלוסי-היהודים מישובי הגלעד, עמוסי משפחות וכבודה), לא יכול היה להגיע אל בקעת בית-שאן מבלי לעבור בנתיב-מיצר, לאורכו של קררכס, ה-לחוף" בין שני ואדיות עמוקים, בו עמדה עפרון. משהתנגדו תושבי העיר למעבר היהודים, נאלץ לתקוף ולהרסה, למען פלס דרך למחנה אשר אתו.

במקום זה בסיפורו של פוליביוס בא ציון רב-ענין: "שורת הצלחותיו הבלתי-פוסקת של אנטיכוס כוס הגיעה את תושביה של ארץ-ערב הסמוכה להת-עודד לפעולה, והם הצטרפו אליו כאיש-אחד". הכינוי "ארץ-ערב" ציין אז, כרגיל, שטחים שבפאתה הדרום-מזרחית של ארץ-ישראל, כולל את חבלי הנבטים. עם קריאת תיאורו של פוליביוס מתעורר מדי פעם הרושם, כי אנטיכוס טיפח עוד מקדם קשרים עם אוכלוסי שטחים אלה ומנהיגיהם. אכן, הוא פנה עתה בכ"ז צפונה, והשתלט על אבילה (אבל, בעבר-רית) שבדרך אל הבשן — יתכן, בשל ידעו את חשיבותה של דרך זו, דרך-שיירות מובהקת שבפאה המדברית-למחצה, נתיבת-מסחר בין-ארצית, המוליכה מהארץ-הנבטים אל דמשק. בשלב זה של המלחמה מתקבל בדרך-כלל הרושם כי לא רק בקעת-הלבנון אלא גם דמשק, נמצאו כבר בידי סלבקיות. אבל נפל בידי אנטיכוס גם חיל-התגבורת אשר שוגר לשם זמן קצר לפני שצר על העיר. עתה נמצאה מוקפת מכל עבר ע"י כוחות אנטיכוס גדרה, היא גדר (כיום א-ם-קיס, כמה ק"מ מדרום לאל-חמה שעל הירמוק, "חמת-גדר" בימי-קדם), אשר נחשבה לעיר החוקה והבצורה שבכל אותו חבל. לאחר שהשלים, כאמור, את הכיתור האופרטיבי לגביה — סגר אנטיכוס בגייסותיו על

(8) בה נתרחשו כמה מעלילותיו של פיק-פחה. מיסדו הברטי של הלגיון הערבי, בעסקו בהרגעת הכפרים של פינת עג'לון זו. ובענין זה — ראה "מערכות" ט"ז-י"ז, גרויס-ביי על פיק-פחה.

<p>← מסע צבא אנטיוכוס</p> <p>⊙ מעור סלבקי</p> <p>⊙ כיבוש עיר</p> <p>⊙ חיל מצב סלבקי</p>	<p>← חיל תגבורת לגידי</p> <p>⊙ התמנסות כוחות לגדיים</p> <p>⊙ פשיעות כוחות לגדיים נגד איזורים ערביים</p> <p>⊙ מצודות בני טוביה</p>
---	---

מפה 10. מסע אנטיוכוס בגלעד.

ניתן לראות כיצד נתיב המסע של אנטיוכוס בודד תחילה את המשענים הצפוניים התקיפים של הצד התלמאי, ואח"כ הכריעם. מי שיעקוב אחר קו המסע במפה פיסית-טופוגרפית, יעמוד על גורמים שהשפיעו על בחירת הנתיב. ציון חוסר האפשרות לסמן פעילות של כוחות ניקולאוס — במידה שלא נכללו, מוקפים, בצידון — חלה גם על מפה זו.

מצודת בני טוביה בבירתה, אשר חסרות ידיעות על תפקיד שמילאה בהיאבקות על עבר-הירדן (או — אם מילאה בה תפקיד כלל) מסומנת במפה כדי להראות את מעמדה, בין פילדפייה לירושלים. העיר דיון, אשר אף היא אינה נזכרת בסיפורו של פוליביוס, סומנה בשל ההשערה (הנובעת משמה המקדוני), כי הייתה עיר מתישבים-צבאיים.

הנחה זו — יהיה בה כדי לכאר את רצונו של אנטיוכוס להקדים ולהשתלט על מקור-כוח זה, שממנו ניתן היה אולי לשלטון התלמאי להקים גייסות, ולמצוא בו נקודות-משען בצורות — ושמציאותו מעבר לנהר מזרחה היתה עלולה תמיד לסכן כוחות סלבקיים במערב-הארץ; ולעומת זאת, הרי בעזרתו של כוח זה דאי שקל היה הרבה יותר לבסס את השליטה על הארץ, באותה דרך של הישענות על מושבות-צבאיות לפיה נהגו הסלבקים גם בכמה וכמה מחוזות אחרים של ממלכתם.

עם זאת, מתקבל על הדעת כי גם מגמה אחרת הביאה את אנטיוכוס לעבר-הירדן מזרחה. אם אמנם נתכון — וכנראה נתכון — לערוך,

העיר גופה ופתח בעבודות-המצור. הפחד שנפל על העיר הביא חישימהר לכניעתה; בכך שונה היה מזלו של אנטיוכוס מזה של אלכסנדר ינאי החשמונאי, אשר, כעבור כמאה ועשרים שנה, נאלץ לצור על עיר זו עשרה חדשים תמימים, עד שכבשה.

מחציתו הצפונית של עבר-הירדן נמצאה עתה בידי המלך הסלבקי. יתכן מאוד, כי ע"י כך כבר הוגשמה למעשה אחת המטרות העיקריות אשר הני-עוהו לערוך את מסעו לכיבוש הארץ בדרך זו דוקא, במפנה מהחוף הפיניקי אל רמת הגלעד, דרך שהיא יוצאת-דופן לעומת הנתיבים המקובלים של הכוכ-שים. ע"י ד"ר א. שליט הובעה הסברה, כי כיוון זה של מסע-אנטיוכוס נקבע בשל כך, כי בעבר-הירדן שכן אחד מגורמי-הכוח העיק-ריים שבארץ באותה תקופה. אם הנחתו זו מוצדקת הגה — הרי יהיה בדבר כדי לשפוך אור מענין ביותר גם על שלבים חיוניים במלחמות החש-מונאים. הכונה היא להנחה, כי יש לראות כמה וכמה מהישובים שנתקיימו בעבר-הירדן, וביחוד בצפונה, כמו שבות-צבאיות יוניות-מקדוניות. יתכן כי חילוקי-הדעות האפשריים בשאלה זו יהיו לגבי מידת-האמת שבאותה הנחה, יותר מאשר לגבי הגרעין העובדתי עצמו. כי אין חולקים על כך, שרבות מערים אלו היו יוניות או מיונות. מכמה מסיבות וציונים מתבקשת המסקנה שהקו אותו נקטו התלמיים בענין התישבות-צבאית, היה שונה בתחילת-סוריה מזה שבמצרים-המטרי-רופולין (בה נמנעו בדרך כלל מהקמת ישובים כנוהג הסלבקים בסוריה, על טהרת מתישבים-צבאיים, בעלי מעמד מוניציפלי מסויים, ומקיימים יחידות שלמות משלהם). שם ממוצא גיאוגרפי-מקדוני, שהיה אופייני למושבות-הצבאיות בשטחי סוריה הסלבקית, ציין כאן לפחות את הערים פלה, גדר ודיון (זו האחרונה — בבשן, מקצת צפון-מזרח לאבל הנ"ל), ששתיים מהן נכבשו במפורש ע"י אנטיוכוס, כנ"ל, ואילו השלישית — נראה, לפי מצב-הדברים בכללו, שאף היא נפלה אז בידינו.

בדרך-כלל עשוי הידוע לנו על ערים אלה לאשר את תכונות המוצא המקדוני-היווני, ואת התקיפות הלוחמת, המיוחסת להן לפי ההנחה האמורה. כמוזכר, עמדה גדרה בפני ינאי עשרה חדשים — משך-מצור המתקרב לזה של יוחנן בצורו על שומרון, מושבה מקדונית-צבאית אף היא. ואילו את פלה נאלץ ינאי להחריב, ואת אוכלוסיה להגלות, בשל אי-רצונם לותר על זיקתם היונית. אם נקבל, לצורך השערה,

ויתכן גם מצד ערבים-יוניות שבמזרח הארץ, וביחד אלו שטופחו ישירות בידי התלמיים (כנראה — פילוטאריה וסקיטופוליס, יתכן גם פלה, ומכל-מקום — פילדלפיה). מכל-מקום, אין ספק כי ניסה להיאחז ביסודות הערביים שבפאת-המזרח של הארץ (עיני ציונו הנ"ל של פוליביוס!).

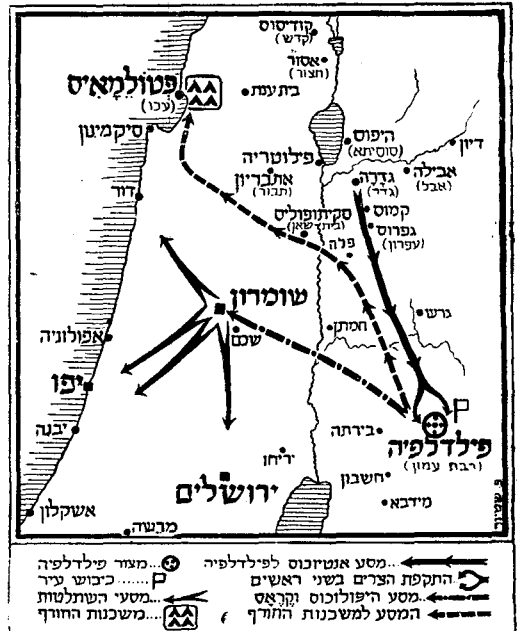
עתה קרה דבר ומגמתו זו האסטרטגית-המדרי-גית, נתמוגה לפתע בהתפתחות אופרטיבית בלתי-אמצעית דוחקת: נודע לו כי כוחות תלמיים חזקים נתרכזו ב"רבת-אמנה" — דהיינו, רבת-עמון. היא פילדלפיה — אשר בין השאר ידוע לנו על מציי-אותם של מתישבים-צבאיים לגידיים בקרבתה (יחי-דת-הפרשים שבשירות טוביה, המושל ב"בירת-ה" — היא צור — שבחבל עמון). יתכן כי ריכוז גייסות תלמאי זה היה בגורר התפתחות חדשה ובלתי צפויה. אף במקרה שכך היה הדבר, אין אנו יודעים אם המדובר היה בחיל-משלוח שהגיע ממצרים, או — והדבר השני אפשרי יותר — בתגבורת שנשלחה מצבאו של ניקולאוס ואליה נתחברו כוחות מקומיים. כן נודע לאנטיוכוס כי כוחות אלה, פושטים ובוזזים בשטחי הערביים שהצטרפו אליו. מניעים צבאיים ומדיניים כאחד דרבנוהו למסע מידי לעבר רבת-עמון.

נראה, כי הכוחות שנתרכזו בפילדלפיה — בין מצבא-מצרים העיקרי ובין מן האסטרטגיות המתגיי-סות במקום — היו פחותים בהרבה מצבאו של אנטיר-כוס; כי מלכתחילה הסתפקו בתפקיד של חיל-מצב, נסתגרו בעיר, ולא ניסו כלל את כוחם בשדה. אין בכך כדי להפתיע, כי אין ספק שבתקופה זו, עכ"פ, כבר נפל הסך-הכל של כוחות תלמיים הנמצאים בארץ בהרבה מן הסך הכל של הגייסות שלרשות אנטיוכוס (דהיינו, כולל את חילות-המצב אשר הפקיד בנקודות-המפתח, ובעלי-הברית החדשים אשר נוספו לו — למשל מבין הערביים, המוזכרים גם בתיאור מסע-המלחמה הבא שלו, שלאחר שנה אחת), לאחר שורת האבדות והעריקות אשר גרעה מעצמתם של הראשונים. עם זאת עמד אנטיוכוס עד מהרה על העובדה כי רבת-עמון עצמה הנה מקום בצור למדי, וראשית-כל — בתוקף מצבה הטופוגרפי.

בסופר-של-דבר, גם מסע גדול לפלישה אל מצרים (בין לכיבושה, ובין להשגת ויתור מצדה על אחוזר תיה שבדרום-סוריה), דאי שהחשיב את התפקיד המסייע (ואולי עוד הרבה יותר מזה — את התפקיד המפריע והמכביד, במקרה של יחס שלילי ועוזן) אשר היתה עשויה למלא כלפי תכניות מסוג זה המלכות הנבטית הקטנה שמדרום-מזרח לארץ-יש-ראל, על קשריה עם שבטי-נודדים ושליטתה בדרכי-שיירות חיוניות. יתכן כי כאן התרשם במקצת גם מלקחם של קודמיו — כתשעים שנה לפניו — בתכניות מעין אלו: אנטיגונוס ודמטריוס, שנסיון לא-קל נתנסו עם הנבטים. בדרך כלל נטה אנטיוכוס לבקש לעצמו בעלי-ברית בין המלכים והעמים הסמו-כים לזירות-מלחמתיו — הרי זכור מההיסטוריה ה-ועברית השיתוף בינו לבין היהודים (או לפחות — מפלגה חשובה בתוכם) בשעת השתלטותו הסופית על ירושלים — ובדומה נהג אף באסיה הקטנה, ועוד. במיוחד היה זקוק לכך בארץ-ישראל, בה נודעה לבי-ת-תלמי חיבה מיוחדת מצד ערי החוף —

השתלטות על שני עברי הירדן

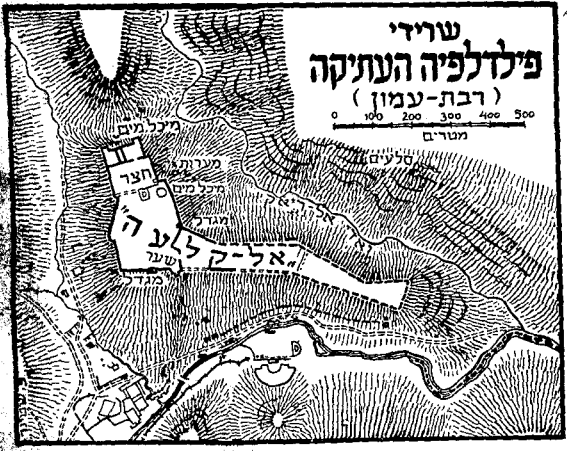
שנת 218 לפנה"ס

מפה 11. ההשתלטות על עברי הירדן.

(9) דוד המלך כבר עמד בשעתו, מתוך נסיון לא-קל, על עובדה זו. ומן הראוי לציין כי בפרשת כיבושיו הגדולה של אלכסנדר ינאי היתה פילדלפיה העיר היונית היחידה שממזרח לירדן, אשר נשארה מחוץ לתחום מלכות-החשמונאים — יחא זה בשל בצרונה ויחא זה בשל תקיפות המחזיקים בה (ויתכן גם בשל עובדת קרבתה הגיאוגרפית של מלכות-הנבטים היריבה).

גם לגבי מפה זו חסרות ידיעות על פעולותיהם של כוחות תלמיים במערב הירדן, אם אומנם היו כאלה. מסעי ההשתלטות" מסביב לשומרון טומנו רק כציין, כללי, כי חסרות ידיעות מפורטות. לגבי העיר מרשה, בטמון לבית-גוברין של ימינו, קיימת טברה (בין השאר — בכתב פרופ' רוטטובצב) כי יתכן והיתה מאוכלסת במת-שבים-צבאיים ("צידוניים").

ציור 12. שרידי פילדלפיה העתיקה.

התרישים (שנעשה לפי מצבת-הדברים בראשית מאה זז) מבליט את המבנה הטופוגרפי, את תלילות הגבעה, עליה מייחד דיבורו פולביוס, את מצב מיכלי-המים לעומת משטח-הרמה המוגן שבמרומי הגבעה. יש לזכור כי עיקר השרידים שניתן להבחין בהם — מקורם בתקופה מאוחרת יותר, רומאית, הכינוי „אל-קלעה“ — שורשו במלה „מצור“ בערבית.

בידי בית-תלמי בעבר-הירדן מערבה. או שטח נמצא עכשיו, כפי הנראה, לחרץ בין שתי כפות הצבת הסלבית: כיבושיו של אנטיוכוס בארץ גלעד ועמון — ממזרח; וציוו של דיוגנסוס — מים. יש ענין בעובדה, כי לא אנטיוכוס עצמו יצא לכבוש את חלקיו הנותרים של מערב-הירדן. בכך סימן שההכרעה הצבאית נחשבה כדבר אשר כבר הושג עם הנצחון במערכת-פורפיריון ועם כיבוש הגליל ועבר-הירדן-המזרחי. על כן הסתפק בכך, כי שלת לשומרון שנים מנושאי-המשרה במחנה-תלמי, אשר עברו לצדו — את היפולוכוס התסאלי ואת קראס, ואתם חמשת-אלפים חיל רגליי, כשמוטל עליהם „ליטול את השלטון על שומרון וחבליה ולפרוש חסותם על כל אלה אשר קיבלו את שלטוננו“. ניתן להסיק כמה מסקנות מעובדות אלו. את הבלטתה של שומרון דוקא כמטרה העיקרית — אפשר

(11) מכאן אפשר לראות כי אותו היפולוכוס לא נשאר בראש יחידת הפרשים אשר אתה ערק מצבא-תלמי, דבר שהיה בו אולי ממית הזהירות שעדיין נהג בה כלפיו. הגם שבינתיים עלה לפיקוד על פלגת-גייסות הגדולה פיעשרה ומעלה מפיקודו הקודם. ויש לזכור כי בדרך כלל, כפי שכבר צויין, לא היתה נהוגה בצבא הסלבקי קביעות בפיקודי הקצינים הגבוהים על חלקי-המשנה של הצבא, בדומה לנוהג — חלקית — בלגיון הרומאי או בעוצבות ובעוצבות-משנה של זמננו. אשר לקראס — הרי ודאי נבחר לתפקיד זה בשל בקיאותו בעניני השלטון והמנהל הלגידי בארץ-ישראל, דבר שהיה עשוי לסייע בנטילת השלטון על הנפות בידיים החדשות.

כי „לאחר שהקיף את הגבעה כולה וסיירה“ (עדות נוספת לנהגו לערוך סיור-מוקדם אישי) נוכח כי רק בשתי נקודות ניתן היה לגשת ולעלות בה. עתה ניסה להפעיל נגד העיר הנצורה, במשולב, את הטכניקה של מצור — ואת חכמת-הפסיכולוגיה הצבאית. את מכוונת-המצור שלו חילק, והציבן למול החומות בשתי נקודות-הגישה הנ"ל, ובשתי הן פתח בעבודות הנחוצות (בראש וראשונה — הכשרת הגישה בשביל מכוונת, ושפיכת הדייק, שיאפשר לקרבן על-גבי אל החומות). אלא שעם זאת מינה מפקד נפרד לכל אחת משתי פעולות מצור אלו: את ניקרכוס מכאן, ואת תיאודוטוס — מכאן. הוא עצמו היה מפקח על שניהם, ומרכז בידי

את כיוון המצור כולו. התוצאות היו: גם ניצול מלא האפשרויות והפתחים להתקפות, גם פיצול תשומת לבם וכוחותיהם של המגינים — וגם ליבוי התחרות בין שני המפקדים האחראיים. ואמנם, ניקרכוס ותיאודוטוס השקיעו, כל אחד, מאמץ מכסימלי לזכות בראשונות: להבקיע ראשונה פרץ בחומות. כתוצאה, בוצעו שתי הפרצות בחומה בהקדם — אלא שהסתר תעריות המתמידות, יום-ולילה, של שני המפקדים הסלבקיים, לא הצליחו לשבור את התנגדותו של חיל-המצב, אשר עתה התיצב למולם בפרצות. המצור עלול היה להמשך, לכאורה, עד אין-סוף — אלא שאחד השבויים גילה את מקום המחילה התת-קרקעית, דרכה נהגו הנצורים לרדת אל מקור מימיהם, לשאבם. משנסתמה המחילה באבנים ובגושי-עצים — נכרתו המים מחיל-המצב, והלו נאלץ להכנע.

אנטיוכוס ראה ברבת-עמון לא רק עיר-נפה ומצר דת-מצב תלמאית מקומית, כי אם גם משען חשוב, ונקודת-מוצא אפשרית למבצעים רבי-ערך. זאת ניתן לראות גם מכך שכמפקד השאיר בה את אחד מעוזריו הראשיים, ניקרכוס הנ"ל, בראש חיל-מצב ראוי.

**

עתה, משהשלים את כיבושה של שארית עבר-הירדן הלגידי¹⁰, נתפנה אנטיוכוס לתפקיד שנותר: לשפוך את שלטונו על השטח שנשאר צדיין

(10) אימנם, הסרות ידיעות ברורות ומפורטות על כך, אך לנוכח מעמדה השלטוני והבטחוני של ה„נסיכות-למחצה“ של בית-טוביה שבבירתה (צור) — היא עיראק-אל-אמיר של ימינו — והתפקיד אשר מילאו בני בית זה בחליפות זיקתה המדינית של העדה היהודית שבירר שלים ויהודה אל מלכות-תלמיים מזה ומלכות-סלבקים מזה — אין להניח כי אנטיוכוס לא דאג מיד להשתלטות גם עליה; ואילו קצה-הדרום של עבר-הירדן, על איכ"ל וליסיו הערבית-למחצה, אין ספק כי נמצא בחורף 217—218 גתון לשליטת אנטיוכוס ועושי-דברו.

אולי לראות כהמשך למגמה של מסע אל מרכזי כוחות המתישבים-הצבאיים, בהתאם להשערה שהזכרה לעיל. שכן שומרון העיר הפכה עוד מימי אלכסנדר מוקדון (או סמוך לאחר מותו) לישוב של חיילים-מתישבים, לעימת זאת, ניתן להסיק ביר את הדבר גם בעובדה ששומרון היתה המרכז המנהלי של המחוז כולו. ויצוין, דרך-אגב, כי יש אולי בדבר זה אף כדי לתרץ את אי-הזכרתה של ירושלים (אשר בהודמנות מאוחרת יותר פוליביוס דוקא מדגיש את חשיבותה). שמא ראו את ירושלים ונפתה כנכללות, בדרך זו או אחרת, במושג של „שומרון וחבליה“ (הגם שלפי מחקריהם של האב-אבל, ד"ר מ. אבי-יונה ואחרים נקבעה זיקה כזו של נפת ירושלים רק לאחר סיפוח הארץ אל מלכות-הסלבקים)? עכ"פ נראה, שעם השתלטותם של שליחי אנטיוכוס על שומרון, נשלם, למעשה, כיבושה של א"י המערבית. אין אנו שומעים על התנגדות מיוחדת מצד דור, אליה התנפצו מאמצי המצור של אנטיוכוס בשנה הקודמת. ואילו עזה, בסיס-האספקה הראשי של צבא-תלמי בארץ, מוזכרת בראשית שנת 217 כמקום הנתון כבר בידי סלבקים, אך מכל מקום לא נמצא בתחום מערכותיו של הצבא הלגידי המופיע עתה כחסר נקודות משען מוגנות במבואות חילת-סוריה. יש להסיק מכך כי לאחר מפלותיו במערב הארץ ובמזרחה נאלץ ניקולאוס לפנות את ארץ-ישראל בשלמותה (אולי, פרט למקר מות בחוף, כצידו, על גמלה) — ויש לחשוב כי אף סולק ע"י הצר-אלכסנדריה מעצם תפקידו. במסע המלחמה של שנת 217 לפנה"ס¹² אין שמו מוזכר עוד בין המפקדים בצבא-תלמי.

אנטיוכוס עצמו פנה מעבה"י, עם עיקר גייסותיו, אל פטולמאס (עכו), בה החליט לחרוף. העובדה שהחליט כך — במקום לחזור לעונת-החרוף לסוריה הקרובה — מעידה על אחת משתי אפשרויות. יתכן כי חשש לאופנסיבה-נגדית קרובה מצד מצרים (כאמור, הצבא הרב שבה, אשר כונס זה יותר משנה ועמד בארגונו ואימונו, טרם הופעל בזירת-הקרבת של ארץ-ישראל); אולי היה לו גם צורך להשלים בינתיים אי-אלה כיבושים, בכפותיה השונות של הארץ

(12) אכן, ישנו גם מקום-מה לסברה, שמא ניקולאוס עצמו עבר בינתיים לצדו של אנטיוכוס, כמעשי חבריו ופקדיו לפני כן... על כל פנים, בין מפקדיו של צבא אנטיוכוס במסעותיו בארצות-אירן, כעבור כעשר שנים, נזכר ניקולאוס איש-אטוליה — כשם שנזכר ביניהם פאנאטוליס, ב'ארצו, אשר הקדים לעבור לצד אנטיוכוס, בחברת תיאודוטוס, עוד בשנת 219 לפני הספירה.

תמונה 13. חייל-רגלים הלניסטי קל. דמויות חיות של חיילים-רגלים הלניסטיים — ובעיות הגדרתן (א).

תמונה מצובעת, ממקום-קבורה ליד צידו. כנראה — חייל שכיר בן פיסדיה (כזכור, היוו הפיסדיים יסוד חשוב בנדודי השכירים אשר לאלכסנדר ינאי, המלך החשמונאי). הגם שהכתובת מכנה את חיידתו כ"חיידת", „בני-ברית“, הרי כינוי זה יש ושימש רק „הסואה“ להעסקת גייסות שכירים. החימוש אופייני לסוג מסויים בחיל-הרגלים הקל („קל“ — דהיינו, לא אנשי פלנגה) של התקופה — מגן סגול עשוי עץ עם ציפוי מתכת, חרב ארוכה למדי, רחבה בניצב וצרה והולכת לקראת החוד, שמצב הקרב המתואר בתמונה מעיד על שימוש בה למהלומות חבטה (אך אולי גם דקריות), נדו התלוי משמאלו על הגורת כתף; קסדתו מקושטת נוצות-שני. חימוש זה נבדל מחימוש הפלנגיים (מגן עגול וחנית ארוכה — אך גם מזה של הפלנגיים היווני, והרגלי-הקל-המובהק (מגן קסג, חנית קלה, רמחי הסלה ופניון). הזמן — סוף מאה ג', או ראשית מאה ב' לפסה"ג. פרט הוברר, אם היה זה חייל סלבקי או תלמאי, על כל פנים, מקום קבורתו — בסמוך לזירת מערכת-פורפיריון. (החוקר א. ביקרמן מגדיר אומנם (בספרו „מוסדות הסלבקידים“) חייל זה כ„הופליט“, איש חיל הרגלים היווני הכבד. אך כל נשקו מוכיח כי לא נועד להלחם בפלנגה; לכל היותר ניתן לשער כי יתכן והפנינו סיפוס של „חייל-רגלים בינוני“, הנבדל בטקטיקה ובחיי מוש מן הפלנגה ה„כבדה“, אך כבד בזינו ובאורח לחימתו, מן הפלסטת הקל המובהק, ופחות ממנו מסוגל לתכסיסי התגרות החמיקה).

פלשת? יהודה ואדום? שמא גם צידון?; ואפשר כי היתה לו כונה להקדים בפתיחת מסע-תוקפני חדש נגד מצרים עצמה, עם ראשית „עונת-המלחמה“ בשנה הקרובה. אין זה מן הנמנע, אפילו, כי פעלו כאן שני שיקולים גמייחד. מאורעות 217 עשויים לאשר את ההשערה האחרונה.

* *

משך מסע-המלחמה של שנת 218 לפנה"ס וגיוונו מכבידים במקצת על ציון היקשים למאורעותיו או מסקנות מלקחו. המצבים, האמצעים והפתרונות שאנו נתקלים בהם תוך כדי עיון במסע-מלחמה זה — הן ברמה האסטרטגית והאופרטיבית והן ברמה הטקטית — היו כה רבים ושונים עד אשר אין כאן עוד מקום למבנה הפשוט של הקבלות, ומיציא לקח. בדומה לאלה שבשלושת פרקי-הסקירה הקודמים.

הגורם הסופוגרפי ברצועת-חוף צרה, למרגלות הרים. תיאורי המבצעים של שני הצדדים מעידים על החשיבות הרבה, במסיבות סופוגרפיות אלו, של השתלטות מקדימה על מעברותיהם של הנהרות בסמוך לשפכם. השתלטות זו לובשת כאן חזיונות מיוחדת באשר אלה הם „פקקים“ סופוגרפיים כמעט-מוחלטים, הסותמים את המעבר אף ברצועה המישורית הצרה שהיא כאן נתיבי גייסות יחיד — אלא אם כן נתונים הם בידך-אחה; שכן אז הפכים הם להיות מעין גשרים-פתוחים (פתוחים לך — ולא ליריב). מכאן — הנהוג המתמיד לשלוח פלגות-גייסות, להקדים ולתפוס את מעברות-הנהר — או אף מצרים אחרים, שבין ההר לשפת-הים, שאף תפקידם והשפעתם דומים להנ"ל.

בתנאים מעין אלה משתמשים עכשיו, לעתים קרובות, בכוחות מושתים-ביים, או מושתים-באוויר, כדי ליצור „ראש-גשר“, ולו גם קטן, מעבר לאותו נהר, או מצר — או להשתלט עליו, משני קצותיו בעת ובעונה אחת, ע"י כוחות כאלה בלבד, או בשיתוף פעולה עם חלוץ כוחות היבשה העיקריים. מצבים כאלה עשויים להתרחש — ממש כשני סוגי המקרים במסע אנטיוכוס ג' המתוארים ע"י פוליביוס — הן בשעת התקדמות, לצורך הבטחת מעבר, והן בשעת התגוננות, לצורך סתימת גישה בפני יריב. מן המצבים הטורפוגרפיים והטקטיים-האופרטיביים, בדומה להנ"ל, שנקרו במהלך מלחמת-העולם השנייה, מן הראוי להזכיר כאן: התקדמות בעליה-הברית, בינוי-יולי 1941, באותו חוף פיניקי עצמו (כלפי צפון 1); התקדמות הבריטים

תמונה 14. חיל-הרגלים הלניסטי

דמויות חיות של חיילים-רגלים הלניסטיים — ובעיות הגדרתן (ב).

תמונה מצובעת ממקום-קבורה ליד צידון. כנראה — חייל שכיר בו פיסידיה, שלא כדמות האחרת מקבדות החיילים ליד צידון (ראה תמונה 11), מתואר הוא לא במצב של קרב (אולי — בשל היותו מוצג כחמוש בחנית). חימושו (חנית ארוכה, מגן סגולגל, שריון, קסדת ברונזה גדולה מקושטת נוצות — חרב שאינה נראית, התלויה לו משמאלו על רצועת כתף) מקרבו כאילו אל חיל-הרגלים ה„כבד“; הגם שאינו נראה כפלנגטי אופייני, מאפשר בכל זאת חימושו גם קרב נוסח פלנגה.

לאורך חופה המזרחי של סיציליה, ביוליאבגוסט 1943; התקדמות אותה הארמיה-השמינית הבריטית במערב לה החוף האדריאטי של איטליה-התיכונה, בחוף-אביב 44—1943; ובמידה מסוימת — מצבי התקדמות (וכמוהם, כמובן — מצבי הגנה) בתוניסיה, באביב 1943. בשלוש הדוגמאות הראשונות היו מצויים נסיונות, או לפחות מפגני-נסיונות, לפעולות מן הים — ובדוגמה השנייה נערך נסיון מאלף של פעולה-מך-האוויר — למען התכלית הנ"ל: תפיסת מעברי-נהר ומצרים. מבחינה מהותית, אופרטיבית, ניתן לומר כי מצוי דמיון-מה להנ"ל גם בפרשת ההתקדמות היפאנית לאורך חוף מלאיה, בדצמבר-ינואר 1942—1941, על אף העובדה ששם היה ציר ההתקדמות

„לחוק“ לא בין ים להרים כי אם בין ים לגונגל. הגם שבמסע-מלאיה בלטה לעתים הנטיה להצלחות פלגות-הלוח כאלו מן הים אל היבשה, אף בעורפו של היריב — לא לצורך תפיסת מעבר-מפתח על הדרך לקראתו כי אם ליצירת מחסום, למניעת נסיגתו.

כמובן, שהבולטת והזכורה שבכל הדוגמאות ההיסטוריות (והסמלים ההיסטוריים) להיאבקות על מיצר שבין הרים לים, תוסיף תמיד להיות דוגמת תרמופילי, שבפלישה הפרסית הגדולה ליון, בשנת 480 לפנה״ס.¹³

התפיסה הטקטית של קרב ברצועה שבין ים להרים, במידה שמחפשים בקרב כזה הכרעה טקטית מרחיקה-לכת, סובבת זו תמיד על ציר הברירה: — האם לשאוף לדחוק את היריב, בנבו, אל הים, — או, שמא, אל ההר? כי בלעדי אחת משתי תוצאות אלו לא תושג אלא דחיקת היריב אחורנית, ורחמימה של שטח — אך לא הכרעה הכף. לברירה בין שתי המטרות מקבילה הברירה בין שני האמצעים: היכן לפרוץ (או ללפות מלכת-חילה) את מערך היריב, כדי „לקלו“ אח״כ — באגף-ההר (כדי ללחצו כלפי הים) — או באגף-הים (כדי ללחצו כלפי ההר)? מסתבר, כי ברוב המקרים הים נראה כ„מחסום-מדידה-טבע“ מתאים ביותר בשביל „שביה“ טקטית-טופוגרפית כזאת של היריב (דבר שבלט, בעצם, גם בכל מערכות המדבר-המערבי, בשנות 43—1940 — פרט לאחת, זו של אל-עלמיין; הגם שבמערכות אלו שימש לרוב המדבר, ולא דוקא ההר, בתור ה„מכשול-האגפי“ האחר שלעומת הים).

ההקבלה הקרובה ביותר (על אף השוני הניכר בגודל הצבאות ובמצבים אויבטיביים), ואולי אף המעניינת ביותר, למערכת-פורפיריון הנה מערכת-איסוס. זו נתחוללה 115 שנה לפניה, בין אלכסנדר מוקדון לבין דריוש מלך פרס, בהמשכה הצפוני של אותה רצועת-החוף הכנענית-הסורית עצמה, בשער הגיאוגרפי שבין סוריה לקיליקיה, גם בה בחר הצד והזנקה — אלכסנדר — בלפיתה-חדירה באגף-ההר; מהלך, אשר הצלחתו הגמורה

(13) יצוין קרמקביל מעניין: גם קרבת-תרמופילי נראה שעמד בקשר מסוים, ולו גם אופרטיבי בלבד, אל מערכת-צייים, זו שנערכה באותו זמן ליד כף ארטימיסיון. במערכת-פורפיריון היתה, כמובן, זיקה כמעט-טקטית בין שני הקרבות, שנערכו בתחום-ראיה בלתי-אמצעי, אכן, מקרה עוד יותר מרחיק-לכת של „תערוך בת“ קרב ימי ויבשתי מתרחש (יתכן — בחוף הארץ) בהלחם צבא מצרים-הקדומה בפלישת „עמי-הים“ (ובניהם, כנראה, הפלישתים), תוך הילופי יריחיים משולב, וכיובד (ראו „מערכות“ י״ח״ט במאמרו של פרופ' פולוצקי).

היתה עלולה לנתק את נסיגת-היריב. אך אפילו בלעדי כך, ע״י הלחץ הפסיכולוגי של איום זה, היה עשוי לזעזע בהקדם את מערכו, ולהביאו לידי בקשת-נסיגה. (תוך כדי אבדות שהנן בלתי-נמנעות אגב כל נסיגה כזאת, בשטח צר, תוך לחץ ופגיעות מן האגף הטופוגרפי הנישא). אמצעי של אנטיכוס בהדירה-לפיתה כזו היו אומנם שונים מאלה שנקט אלכסנדר. כי במערכת פורפיריון אין כל ציון להסתערות-פרשים, אשר מלאה תפקיד נכבד בהתקפה המקדונית במערכת-איסוס. אכן, ליד פורפיריון היה השטח צר בהרבה אפילו מאשר ליד איסוס, והמדרונות בנקודת ההסתערות קשים בהרבה. על-כן אין בהבדל זה גופו כדי להעיד דוקא על ירידת ערכו של היל-הפרשים נוסח-מוקדון, אשר נתקיים כידוע גם בצבא-אנטיכוס כחלק עיקרי וחיוני בו (ואף הוכיח את עצמו בתור כזה במסעי מלחמה מאוחרים יותר).

הכיוון האופרטיבי של מסע אנטי-כוס, במהלך כיבוש הארץ, בקו של „אלכסון“ צפון-מערב-דרום-מזרח, קשה למצוא לו, כאמור, הקבלה בתול-דו-תיכבושה הרבים של ארץ-ישראל — הן באשר לנת יב המסע, והן באשר למשמעותו. ההקבלה היחידה המוד-קרת-מאליה — עם מסעו של תגלת-פלאסר הג' מלך אשור, משנת 732 לפנה״ס (על פני הגליל העליון-בקעת כנרות-ארץ-הגלעד-עמון ומואב) — אף היא, על אף הוזהות כמעט בקיר-המסע, אומרת „דרשני“ מבחינת משמעותה הצבאית והמדינית. מה שנראה כהגיויני-למדוי לגבי מעצמה פושטת-בזוזות-יכובשת, שמרכזה השלטוני והצבאי נמצא בצפון-מזרח, בארץ-נהריים, והדרכים הלוטות את פאת מדבר-סוריה (הפרת-דמשק-גלעד) היו חיוניות ביותר לגביה — הנו מובן פחות כשהמדובר הוא במדינה אשר בסיסה בצפון-סוריה ובקיליקיה, שמרכז-כובדו של זה מופנה כלפי חוף-הים, וענייה — לסיפוח. אין זה אלא שהבחירה בדרך כה בלתי-שגרתית להשתלטות על הארץ נבעה (כפי שכבר נרמזו אגב תיאור המאורעות) או מכוננת פגיעה במרכז-הכוח הצבאי והשלטוני של התלמיים בארץ, או מהחשבת המגע עם הפאה-הערבית שבדרום-מזרח ארץ-ישראל — ואולי גם הושפעה מנסיגת המצור על דור בשנת 219 לפנה״ס, ומהרצון לנסות עתה להשתלט על הארץ מבפנים.

סיכומו של דבר: ניתן לומר כי מסעו של אנטי-יכוס משנת 218 לפנה״ס היה אולי המעניין והמאלף שבמסעותיו לכיבוש הארץ, מבחינת העשירות ורב-הגוניות הן של מצבים ומהלכים אופרטיביים, טקטיים וטופוגרפיים, שנתרחשו על פני חלקים רבים של הארץ ושל מבואותיה, והן מבחינת הלחץ — ההיסטור-רי ואף האקטואלי — אשר ניתן להסיקו מן הללו.